

## NOVÁ PRÁCA O HISTORICKOM MATERIALIZME

V posledných rokoch sa obohatila naša filozofická literatúra o niekoľko pozoruhodných diel. Ich prínos a hodnota spočíva v tom, že predstavujú nový, tvorivý prúd v marxistickej filozofii, prúd, ktorý sa rozchádza s dogmatickým a metafyzickým pohľadom na skutočnosť a na samotnú marxistickú filozofiu. Nie je potrebné osobitne zdôrazňovať, že celý obrodny proces v marxistickej filozofii je neobyčajne zložitý, že neprebíha hladko, automaticky, bez problémov a ťažkostí. Ak abstrahujeme od skutočností, že vývin filozofie je veľmi úzko spätý a podmienený celkovou spoločenskou, ideovo-politickou situáciou, ostáva tu ešte jeden veľmi vážny faktor, a to vlastný stav, úroveň a spôsobilosť príslušníkov filozofického frontu riešiť a rozvíjať filozofické myslenie novým, tvorivým spôsobom. Nástup a rozvoj tvorivého filozofického myslenia stáva sa u nás aj z hľadiska týchto faktorov stále výraznejšou skutočnosťou. Medzi práce, tvoriace základ tohto tvrdenia patrí aj kniha kolektívu pražských autorov: *Historický materializmus* (Nakladatelství politické literatury, Praha, 1965, strán 511).

Prácu kolektívu nemožno — ako to aj v úvode píše jej vedecký redaktor D. Prokop — označiť ako zborník statí, ale ako „otvorený“ systém vybraných štúdií z historického materializmu. Cieľ, ktorý naznačuje úvod, t. j. riešiť vybrané metodologické problémy historického materializmu a spoločenských vied, práca v podstate spĺňa.

Kniha má dve časti. Prvá *K dejinám a metodológii spoločenskej teórie*, druhá časť *Historický materializmus*. Podstatná časť štúdií obsiahnutých v knihe rieši otázky a problémy na úrovni súčasného stupňa

marxistického filozofického myslenia. Po učebniciach z filozofie a historického materializmu, ktoré sa zatiaľ bežne používajú (väčšinou preklady) predstavujúcich iba prvý stupeň a krok od dogmaticko-schematického ponímania a výkladu filozofie, je dielo kolektívu pražských autorov ďalší podstatný krok vpred a právom sa stane neodmysliteľnou učebnou pomôckou.

Kniha prináša netradičným spôsobom riešenie základných problémov historického materializmu, reaguje na mnohé aktuálne teoretické problémy, oboznamuje čitateľa s literatúrou a s rozličnými hľadiskami na riešenie jednotlivých otázok, pričom väčšina autorov podáva samostatné, podnetné hľadiská a závery.

V situácii, kedy sa často abstraktne diskutovalo o otázkach filozofičnosti historického materializmu, je recenzovaná práca konkrétnym príspevkom k riešeniu tejto otázky, pričom filozofičnosť historického materializmu tu nevystupuje deklaratívne, ale v konkrétnej podobe, ktorá vyznieva tak proti niekdajším spošťujúcim, ako aj proti súčasným sociologizujúcim tendenciám usilujúcim o likvidáciu historického materializmu ako filozofickej disciplíny. V tomto smere je potrebné vyzdvihnúť najmä tretiu kapitolu *O predmete a metóde historického materializmu* (J. Cvekl) a ďalej štvrtú kapitolu *Vzťah spoločenského bytia a vedomia* a dvanástu kapitolu *Ku štruktúre a funkciám spoločenského vedomia*, od D. Prokopa.

Protidogmatické zameranie autorov sa prejavuje predovšetkým v tendencii využiť, „rekonštruovať“ Marxa, predovšetkým jeho dielo *Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie*. Tým sa však toto zameranie nevyčerpáva. Väčšina autorov sa

usiluje vyrovnáť s prácou Kosíkovou *Dialektika konkrétneho* a uplatniť filozofické poňatie historického materializmu, v ktorom sa medzi výrobnými silami a vzťahmi nestráca človek. Kniha prináša nielen podnetný a tvorivý prístup k riešeniu jednotlivých problémov, ale aj riešenie mnohých „netradičných“ otázok (rasa a spoločnosť) atď.

Práca ako celok predstavuje zatiaľ z oblasti filozofickej produkcie o historickom materializme veľmi prínosný a podnetný čin. Okrem iného je konkrétnym príkladom pre postup v rozvíjaní marxistickej filozofie v úzkej spätosti s plnením potrieb pedagogicko-výchovných. Sústreďenie sa autorov na vymedzený okruh problémov treba rešpektovať. No na druhej strane (pri rešpektovaní všetkých komplikácií a ťažkostí), majú autori venovať pozornosť teoreticky a prakticky najpálčivejším otázkam. V tomto ohľade napriek „dokonale“ vysvetľujúcemu úvodu D. Prokopa má kniha určité nedostatky. Práca skutočne prináša v celkovom pozitívnom protidogmatickom zameraní kritiku obdobia „kultu osobnosti“. Prítom však sama problematika „kultu osobnosti“ zasluhovala by si osobitnú kapitolu a osvetlenie.

Problematika obdobia „kultu osobnosti“ nebola podnes zďaleka všestranne osvetlená. Chápanie a osvetľovanie jednotlivých problémov z tohto obdobia je poznamenané subjektivistickými a volutaristickými hľadiskami. V teoretickej oblasti sa zatiaľ veľmi málo osvetlili zdroje, z ktorých vzišiel kult osobnosti v podmienkach socialistickej spoločnosti. Neanalyzovali sa príčiny a podmienky vzniku deformácií, ktoré sa v priebehu dlhého obdobia vývinu socializmu prejavovali v oblasti politickej, ekonomickej aj ideologickej. Napokon nie je to dnes iba „čisto“ teoretický problém. V širších medzinárodných súvislostiach, vo vzťahoch medzi socialistickými krajinami a marxistickými politickými stranami zachováva si problematika deformácií a samého kultu osobnosti aj svoju prakticko-spooločenskú pálčivú aktuálnosť. V takejto

situácii tvorivá a protidogmatická orientácia práce „Historický materializmus“ priam logicky požadovala samostatne riešiť problematiku kultu osobnosti. Práca by sa tým stala úplnejšia a jej význam a dosah by tým vo viacerých smeroch vzrástol.

Nemožno mechanicky vyratúvať problémy a otázky, o ktorých sa v knihe nehovorí a „rozširovať“ tak počet jej nedostatkov. Autori sa správne sústreďili iba na určitý okruh otázok, aby ich mohli riešiť na maximálne možnej úrovni. No zo samotného textu však vidno, že nielen do úplnosti knihy ako celku, ale aj pre riešenie otázok spoločenského bytia, vedomia, ideológie a pod. v jednotlivých štúdiách chýba rozpracovanie otázok základne a nadstavby. Tieto základné kategórie historického materializmu po konjunkture z obdobia kultu osobnosti hriechne zanedbávame. Vymedzenie obsahu a rozsahu týchto kategórií je na niekoľkých miestach knihy odlišne chápané. Tvorivé rozpracovanie a poňatie otázok základne a nadstavby, osvetlenie ich vzťahov a funkcií voči ostatným sféram spoločenského života je jedným z predpokladov pre komplexné doriešenie problémov, ktoré autori podnetne a tvorivo nastoluju a riešia v jednotlivých častiach knihy.

V zásade možno súhlasiť s úvodom knihy, že napriek určitým rozdielom v štýle, metódach a hľadiskách skúmania má kniha pevnú osnovu a tvorí pomerne organický a v určitom zmysle systematický celok. Nemožno to však plne vzťahovať na kapitolu desiatu (*Triedy a štát*) a jedenástu (*Sociálna revolúcia*). Tu už nejde iba o odlišnosť „filozofického žánru“. Tieto kapitoly úrovňou spracovania a celkovým zameraním pri riešení problémov, nezodpovedajú charakteru a tvorivému spôsobu riešenia otázok v ostatných štúdiách knihy.

V desiatej kapitole sa autor usiluje dokázať, že socializmus „... je zásadne *beztriednou spoločnosťou*“ (str. 401). Existenciu, či neexistenciu tried za socia-

lizmu však nemožno vyvodzovať z citátov klasikov ale iba na základe konkrétnej analýzy samej socialistickej spoločnosti. K. Michňák túto analýzu neurobil, dedukuje a logicky vyvodzuje svoje závery v podstate z výrokov a citátov, čo potom nevyhnutne vyznieva nielen pomýlene a nepresvedčivo, ale aj ako nepochopenie nového, tvorivého spôsobu rozpracovania otázok.

Jedenásta kapitola — sociálna revolúcia — svojou stavbou aj obsahom pôsobí v knihe cudzorodo. Keď sa už táto téma zaradila do knihy, bolo potrebné osvetliť jednotlivé teoretické problémy, ktoré v posledných desaťročiach priniesol a prináša revolučný vývin vo svete. Spracovanie problematiky revolúcie sa v podstate v ni-

čom neodlišuje od toho, ako ju podávajú dnes už dávno prekonané a zastaralé učebnice z minulosti.

Zaradiť do knihy jednu kapitolu o sociológii bolo veľmi správne. Žiadalo by sa však, aby sa namiesto historicko-panoramatického obrazu o sociológii, ktorý Milan Svoboda podáva, v kapitole riešili tie problémy a otázky, ktoré sú medzi historickým materializmom a sociológiou páličivé a otvorené.

Aj napriek uvedeným pripomienkam, knihu ako celok možno hodnotiť veľmi pozitívne. Je to tvorivý prínos naznačujúci aj cesty ďalšieho rozvíjania historického materializmu a marxistickej filozofie.

František Vartík

## O SMYSLU ŽIVOTA A O VÝZNAMU POJMU „SMYSL“

Dokazovať závažnosť filozofickej úvahy nad smyslom ľudského života v soudobém svete by bolo nošením dříví do lesa. Antropologická problematika sehrála nejenom úlohu hybného motívu při vytváření marxistického světového názoru, ale stala se také faktorem dalekosáhlých obsahových přeměn buržoazního filozofického myšlení, prostřednictvím kterých se toto snažilo čelit myšlenkové iniciativě marxismu, přiznávající však jimi současně závažnost marxismem nastolené problematiky. Problém člověka, jeho života a smyslu tohoto života je tedy klíčovým problémem filozofického vědomí naší epochy v obou jeho třídnicích pólech a je-li v této souvislosti třeba něco vysvětlovat, pak snad pouze tu skutečnost, jak mohla marxistická filozofie, jejíž iniciativa v nastolení problému člověka v současné epoše je nesporná, tento problém později tak dlouho a tak nepokrytě zanedbávat.

Vyřazení antropologické problematiky z okruhu marxistického filozofického myšlení v období kultu osobnosti činí pochopitelnou rozpornost ohlasu vyvolaného

v roce 1957 první Machovcovou úvahou o smyslu lidského života.<sup>1</sup> Nová Machovcova práce *Smysl lidského života*<sup>2</sup> rozvíjející myšlenkové podněty této úvahy, vychází už s takovým časovým odstupem, který nám dává právo k autoritativnímu soudu nad pochybnostmi a výhradami, vyslovenými kdysi k první Machovcově práci. Dnes už je každému jasné, že alternativa, podle níž měl marxismus přistupovat k jednotlivci z hlediska společnosti a antropologie ke společnosti z hlediska jednotlivce, byla falešnou alternativou dogmatického rozumu a že přesvědčení, podle něhož už sám obrat k antropologické problematice nese s sebou hříchy subjektivismu, bylo optickým klamem, vyvolávaným jednostranností objektivistického a naturalistického zaměření dogmatického marxismu. Jasně je však dnes i to, že Machovcovi zůstala zásluha, na kterou si

<sup>1</sup> M. Machovec, *O smyslu lidského života*, Praha 1957.

<sup>2</sup> M. Machovec, *Smysl lidského života*, Praha, 1965.